

שיעור מס' 3

"די מחסורו אשר יחסר לו"

*****

מטרות השיעור:

- לפגוש ולהבין את נקודות המבט של אנשים החיים בעוני.
- להכיר את הגישה הסובייקטיבית לצורכי העני.
- לחלץ מן הגישה הזו אמירה ערכית ולברר אם יכולות להיות לה השלכות על המדיניות החברתית-כלכלית.

התורה אומרת לנו "כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו". מהו "די מחסורו אשר יחסר לו"?

במפגש הקודם שאלנו מהו מחסורו על פי אלו קני-מידה מודדים אותו. הכרנו גישה אובייקטיבית וגישה יחסית למדידת העוני. ראינו שמשקל היתר שנותנים לעניין ה"חשבונאי" של מדידת העוני דוחק הצדה הן את המשמעויות החברתיות והן את המשמעויות הפרטיות של העוני.

במפגש הנוכחי ננסה להנכיח את קולם של אנשים ונשים החיים בעוני ונכיר גישה סובייקטיבית הרואה לפניו אנשים שונים בעלי צרכים שונים ולא מסה אחידה ואנונימית המכונה "עניים". מתוך כך נשאל, כיצד העניים צריכים להיות שותפים בשיח על אודות העוני והמדיניות ביחס לעוני.

מבנה השיעור:

פתיחה: נשים מתארות את עוניין	30 דקות
לימוד מקורות בחברותא: "די מחסורו אשר יחסר לו"	45 דקות
אסיף	40 דקות
סיכום: העניים הם הפילנתרופים שלנו	5 דקות

*חלוקת הזמן היא בגדר המלצה ועשויה להשתנות לפי גודל הקבוצה ושיקולי המנחה.

*****

פתיחה: נשים מתארות את עונין

הדירה הזאת על הפנים... ממש על הפנים, אבל עכשיו אני נלחמת כדי לעבור משמה כי כל הבית פיצוצים בצנרת, הכול רטיבות, ואנחנו ישנים כולם בסלון, כי כל החדרים רטיבות ועובש, אבל... אני אומרת, לפחות יש לי את הקורת גג הזאת של עמידר, למרות שאי אפשר לנשום את הריח של העובש. בגדים אני זורקת, כל הזמן מתקלקל, הארונות שלי כל הזמן פתוחים, כדי שיהיה אוויר, כמה שאני שמה את הריחניות האלה, את כל הצמחים האלה, מה שאפשר שיהיה ריח טוב בבית. אני חולת ניקיון זה משהו, זה בעיה אצלי, וזה הורג אותי כל הרטיבות הזאתי, וקשה לנשום. עכשיו אמרתי אני הולכת לעמידר, גם אם אני אצטרך להגיע לעיתונות – אני מגיעה, כי אני פוחדת על הילדים שלי, במשך הקיץ הזה הבן שלי כבר שלוש פעמים חטף דלקת ריאות.

עבדתי בכמה מקומות, פתאום הילד חלה והייתי צריכה להישאר בבית, אז זהו, עכשיו שאני מחפשת עבודה, איפה שאני הולכת, לא מוכנים לקבל אותי, "תשמעי גברת אי אפשר ככה, יש לך ילדים אל תעבדי". זה היה פוגע נורא, כל מקום שאת הולכת, כי אין לך גם את הצד השני שבעצם יעזור לך, זאת אומרת ילד חולה וזה, אולי הוא [הבעל] ייקח אותו, שהוא יישאר עם הילד, דבר כזה של יום יומיים. אני בכלל, בעצם אני הכול לבד.

מה שהייתי רוצה באמת זה למצוא עבודה קבועה, שזה יתאים לי פחות או יותר, אני לא באה בדרישות. אני רוצה שהילדים שלי לא יהיו מוזנחים מהרגע שהם מגיעים הביתה, שבזמן ההעברה למצוא מישהי שתעביר אותם מהמועדונית, זאת אומרת מהגן שלהם למועדונית, שלא יהיה מצב כזה שהילד שלי יבוא הביתה בגלל שאין מי שייקח אותו ולא ימצא אף אחד. אני מאוד פוחדת שיקרה להם משהו, אני לא מוכנה, שום דבר שיקרה להם, כי אני בעצם האבא, אני האמא, אני הכול. (אודליה)

נמאס לי להגיד את המילה אין לי, אין לי, אין לי, אז אני אומרת להם: זה מיותר כי אתם כבר גדולים. כמו עכשיו תחפוש, אני אומרת ליפית, יפית, את גדולה. תסתדרי עם מה שיש. אני לא אלך להשקיע בתחפוש 100 שקל, 120 שקל. כי אין לי!... אם יש לי להשאיל, אז אני אשאיל, ואם לא – אז היא תסתדר עם מה שיש.

... תשמעי, לימי הולדת של חברות, הם צריכות לקנות מתנה, אני אומרת להם: אני מצטערת. לפעמים אין! אין! אל תחשבי שאני אומרת להם את זה בקלילות, אני יושבת ימים ולילות ובוכה כמו תינוקת, אני משתדלת להיות מאופקת לידם, אבל לפעמים די, אני כבר מתפרקת, והם ישר באים אלי: אמא למה את בוכה? אמא מה יש לך? מאמא... תשמעי... אני כואבת, אבל אני באמת כואבת. ואני משתדלת לא להראות להם כי אני איך אומרים, אני צריכה להיות האם ה- hero. הגיבורה. אבל אני לפעמים לא מצליחה.

(סיגל)

(מתוך הספר נשים בעוני: סיפורי חיים. מגדר, כאב, התנגדות מאת מיכל קרומר-נבו)

• מה מלמדים אותנו על העוני אנשים החיים בעוני?

[אפשר להתייחס לטקסטים שקראנו ואפשר להתייחס לאנשים שאנחנו מכירים]

*****

השיח על העוני, חוץ מהיותו שיח טעון פוליטית ואידאולוגית, הוא רובו ככולו שיח "שלנו" אודות ה"אחרים" העניים. בשיח הזה קולותיהם של העניים אינם נשמעים ואינם נחשבים כמקור של ידע אודות העוני, ודאי לא כשותפים למאבק בעוני. על פי מיכל קרומר-נבו,

"לדיאלוג עם נשים החיות בעוני יש השלכות מרחיקות לכת הן למדיניות חברתית והן לפרקטיקה. עצם התפיסה כי נשים החיות בעוני הן שותפות ראויות לשיח בסוגיות של מדיניות ושל פרקטיקה היא כר פורה לשינוי השיח. הכוונה היא ליצירת דיאלוגים ברמה קהילתית, מקומית וארצית בין חוקרים, קובעי מדיניות, אנשי מקצוע ואנשים החיים בעוני ביחס למדיניות ההולמת את צורכיהן של הנשים וביחס לדרכים לעיצוב מחדש של הפרקטיקה המקצועית כך שתתאים לנשים[...] דיאלוגים כאלה פועלים נגד סטיגמת הנחיתות של אנשים החיים בעוני, שכן הם מאפשרים להם לרכוש עמדה של אנשים משפיעים, שמממשים את זכותם וחובתם כאזרחים להתריע על כשלים במדיניות החברתית. דיאלוגים כאלו יכולים לחשוף את הליקויים במדיניות ואת אוזלת ידם של אנשי המקצוע, ולהצביע על דרכים לפתרון"

(נשים בעוני: סיפורי חיים, עמ' 220).

דיבור של נשים על עוניין מפרק את ההכללות שאנו נוטים לעשות על עוני, הכללות שהן לעתים קרובות שיפוטיות: העניים נתפסים לרוב כעצלנים, תלותיים, פסיביים, נכנעים לגורלם. בפתחה פגשנו שתי נשים הכואבות את עוניין ומנסות להיאבק בו. שמיעת קולן מפגישה אותנו עם התובנה שאין "עניים" כמסה אחידה, יש אנשים שונים החיים את מחסורם בדרכים שונות, כל אחד וכל אחת על פי דרכו/דרכה.

*****

לימוד מקורות בחברותא

במפגש הקודם ראינו שגישתם של חז"ל למדידת העוני היא גישה אבסולוטית (בשונה מן הגישה היחסית הנוהגת היום במדינת ישראל). אלא שאין זו הגישה היחידה. במסורת היהודית מודגשת גם גישה שניתן לכנותה סובייקטיבית במובן זה שהיא מחייבת אותנו להתייחס לצרכים הייחודיים של כל עני - כפי שהוא עצמו חווה אותם ומצהיר עליהם.

בחברותא נלמד מקורות העוסקים בגישה הסובייקטיבית לעוני ולמחסור:

"די מחסורו אשר יחסר לו"

תנו רבנן: "די מחסורו אשר יחסר לו" - אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעושרו. אשר יחסר לו, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב ועבד לרוץ לפניו, פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורוץ שלושה מילין. ....

אותו ההוא שבא לפני רבא, אמר לו: במה אתה סועד? אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן. אמר לו: האם אינך חושש מדחוק הציבור? אמר לו: האם משלהם אני אוכל? משל הרחמן אני אוכל. ששנינו עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אוכלם בעתו. בעתם לא נאמר, אלא בעתו. מלמד שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו.

(תלמוד בבלי כתובות סז, ע"ב)

מר עוקבא היה עני בשכנותו שהיה רגיל לשלוח לו ארבע מאות זוז כל ערב יום כיפור. יום אחד שלח אליו ביד בנו. אמר לו: לא צריך. אמר: מה ראית? ראיתי שמזלפים לו יין ישן. אמר: מפונק כל כך? כפל ושלח אליו.

(תלמוד בבלי כתובות סז, ע"ב)

כמה נותנין לעני, די מחסורו אשר יחסר לו. כיצד, אם היה רעב, יאכילוהו. היה צריך לכסות, יכסוהו. אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס, ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, קונה לו סוס ועבד. וכן לכל אחד ואחד, לפי מה שצריך...

(שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנ, סעיף א)

במצוות הצדקה לעניים, אי אפשר לשער ולצמצם להם מדה ידועה, כי פעם יזדמן עני שיספיק לו דינר כסף ואני אתן לו עשרה, שאבדתי תשעה דינרים על חינום, ויש עני שצריך לו מאה דינרים ואנכי לא אדעהו ואתן לו עשרה, נמצא לא יצאתי ידי חובתי עמו, וכן יש שאי אפשר לו לאכול אלא תרנגולת פטומה ויין ישן ואני איני מכיר בו ואתן לו עדשים והוא בוש ואוכל ומת... ויש שהוא מורגל בעדשים ואני מכיר בו ואתן לו תרנגולת פטומה על חינום ללא צורך...

(הרב יוסף חיים, עוד יוסף חי, פרשת ראה)

• מה ההיגיון בהתנהגותם של הלל הזקן ושל מר עוקבא?

• האם ההלכה "די מחסורו אשר יחסר לו" מבטאת עיקרון שוויוני?

*****

יש שלוש גישות עיקריות למדידת עוני. הראשונה היא **הגישה האבסולוטית**, שלפיה עוני צריך להיקבע לפי סל מוצרים בסיסי, וכל מי שידו אינה משגת לרכוש אותו ייחשב לעני. הגישה השנייה היא **הגישה היחסית**, שגורסת כי העוני נמדד ביחס לנורמות חברתיות. סל מצרכים לעשיר בימי הביניים ייחשב לעלוב ובלתי מספק כיום – לכן העוני צריך להיות מחושב כמדד של אי-שוויון, ויש אפוא למדוד את הפער בין ההכנסה של אדם מסוים לבין ההכנסה הסבירה בחברה שבה הוא חי.

בשתי הגישות הללו כבר עסקנו בשיעור הקודם.

הגישה השלישית היא **הגישה הסובייקטיבית**, הגורסת כי הרגשתו האישית של אדם היא שקובעת אם הוא עני. דוגמה לגישה כזו היא **הגישה ההסכמית**. על פי הגישה ההסכמית יש להוציא את נושא מדידת העוני מידי מומחים למיניהם ולתת לציבור לומר מהו קו העוני, או מהי רמת החיים המינימלית. אחת השאלות הנוגעות לגישה זו היא האם הכתבה של קו עוני ורמת מינימום למחיה על ידי הציבור תהיה עדיפה על פני קביעתם של מומחים? מחקרים שונים מנסים להתמודד עם השאלה. לדוגמה, במחקר משנת 1985 בלונדון נשאלו הנחקרים מהי לדעתם ההכנסה השבועית הדרושה למשק בית כדי לא להימצא במצב של עוני. נמצא שלדעתם של אנשי לונדון, ההכנסה המינימלית לסוגים שונים של משק בית עלתה בממוצע ב-61% על שיעורי גמלאות הבטחת הכנסה ששולמו באותה עת.

יש לציין, שכגישה **למדידה** של עוני, הגישה הסובייקטיבית היא קשה ליישום. עם זאת, זוהי הגישה הרגישה ביותר לצרכים ולשאיפות של האנשים עצמם.

במסורת היהודית, "הגישה הסובייקטיבית" היא דרך ההתייחסות העיקרית לאנשים החיים בעוני, שמשמעה לראות את העני המסוים ולהיענות לצרכיו הייחודיים. למשל, אדם שהידרדר לעוני – חז"ל מבקשים להיות רגישים למצבו הנפשי ולתחושת המחסור הסובייקטיבית שלו, ואפילו לתת לו סוס ועבד. אדם שחי בתחושה של מחסור חריף הוא בגדר עני.

בסיפורים המובאים בדף המקורות יש רגישות פרטנית לכל עני, תוך חתירה לאמוד את צרכיו שלו. דיני הצדקה חותרים לספק לעני לא רק צרכי קיום כלליים אלא אף צרכי קיום המיוחדים לו. וזו על פי חז"ל משמעות הביטוי "די מחסורו". על פי דיני הצדקה, הרגליו של אדם לרמת חיים גבוהה עשויים להצדיק את התמיכה בו לפי רמת החיים שהורגל בה. דיני הצדקה מעמידים לנגד עיניהם את מצוקתו הפרטית של העני, ולא דווקא בהשוואה למקובל בחברתו.

האם גישתם של חז"ל לדי מחסורו מנוגדת לעקרון השוויון?

לשאלה זו יש תשובות לכאן ולכאן. מעניין להשוות את הסוגיה של "די מחסורו" לסוגיה המוכרת בפילוסופיה הפוליטית בשם "טעם יקר" (expensive taste), ובמסגרתה מקובל לדון בדוגמה ההיפותטטית של אדם הטוען ששמפניה היא צורך חיוני לו ומן הראוי שהחברה תסייע לו בהשגתו. הפילוסוף רונלד דבורקין טוען שדרישה כזו נוגדת את עקרון השוויון משום שהיא מתייחסת לבני אדם שונים על פי קריטריונים משתנים, ולכן אין לכלול אותה במסגרת החלוקה השוויונית.

בחברה לא שוויונית, העיקרון של "די מחסורו", שבא בין היתר לפצות אדם שירד מנכסיו, אכן משמר את מצב חוסר השוויון. אבל בחברה השואפת לשוויון, העיקרון של די מחסורו ניתן לתרגום בדרך אחרת מזו של רונלד דבורקין: כהכרה בתפיסות טוב שונות של בני אדם. על פי תרגום זה, מדיניות של רווחה אינה חייבת בהגדרה של תפיסת טוב אחת בלבד הנכונה כולם, אלא תשאף לבטא את ההבדלים בין תפיסות הטוב של בני האדם כיחידים.

"גישת היכולות" של אמרטיה סן ומרתה נוסבאום (ר' שיעור קודם) שואפת לבטא תפיסות טוב שונות ועל ידי כך להגביר את השוויון בחברה. גישה זו גורסת שמדיניות רווחה הפועלת על פי תפיסת טוב אחידה היא שוויונית פחות, שכן אנשים שונים יענו אחרת על השאלה: מה יהפוך את חיידך לבעלי ערך ומשמעותיים עבורך? אם במציאות החברתית יש אנשים בעלי תפיסות טוב שונות, נחוצות גישה כלכלית ומדיניות רווחה הנותנות מענה להבדלים אלה. "גישת היכולות" פועלת ברוח זו מפני שהיא רב-ממדית וכוללת לא רק את רמת ההכנסה של האדם, אלא גורמים רבים נוספים ההופכים את החיים לבעלי ערך.

המהלך שאנו עושים בשני השיעורים על הגדרת העוני מרחיב את "די מחסורו" מעיקרון של צדקה לעיקרון של צדק חברתי, על ידי שילוב של המקורות היהודיים עם השיח החברתי-כלכלי העכשווי. אפשר לראות ב"גישת היכולות" תרגום קרוב של העיקרון הסובייקטיבי של "די מחסורו" למדיניות חברתית כלכלית. מצד שני, העיקרון של "די מחסורו" מדגיש את החשיבות של היחסים שבין אדם לחברו, בנוסף לחשיבות המאבק לשינוי מבנים חברתיים כלכליים.

*****

אסיף

"כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו", כתוב בתורה. בלימוד בחברותא ראינו את הפירוש של חכמים למצווה זו. נאסוף את הדברים שעלו בחברותא ונדון בשתי שאלות:

- האם ההלכה "די מחסורו אשר יחסר לו" מבטאת עיקרון שוויוני?
- האם אפשר לתרגם עיקרון זה למדיניות חברתית כלכלית שתגביר את השוויון בחברה?

העיקרון "די מחסורו אשר יחסר לו" המובא במקורות הוא עיקרון של צדקה ולא של צדק חברתי, כלומר: הוא חל על זירת היחסים שבין אדם לחברו.

יישום עיקרון זה במערכת רווחה מדינתית היא עניין מורכב, שכן מערכות מדינתיות מבוססות על קריטריונים אחידים כחלק מתפיסה של שוויון. קשה לחשוב על מדד שישקף את הצרכים הסובייקטיביים של כל אחד ואחד מהאנשים שחיים במחסור.

עם זאת, הגישה של אמרטיה סן, שאותה למדנו בשיעור הקודם, מתקרבת מאד לגישה הסובייקטיבית. מדד העוני שסן פיתח על בסיס תפיסתו את העוני מכיל פרמטרים רבים, ובכך הוא מנסה "לכסות" את הממדים השונים של העוני ולא להסתפק במדידת ההכנסה של משק בית. למשל, מקום מגוריו של אדם צריך להיות כלול במדד העוני, כי אדם החי במרכז נהנה משפע של הזדמנויות לחינוך ותרבות, בעוד מי שחי בפריפריה צריך לנסוע לשם כך ונמנעות ממנו אפשרויות המזומנות לתושבי המרכז.

סן מציג תפיסה רחבה של שוויון המסתמכת על הגישה שבני האדם שונים במהותם ובתפיסתם מה טוב עבורם, ולכן ההגדרה שלהם לרווחה היא שונה. גישתו מבוססת על ההכרה שהאזרח צריך ליהנות מחירות להשיג רווחה במובניה השונים – החל מסיפוק צרכי יסוד כמו מזון, בריאות, חינוך, ועד לחירויות מורכבות כמו היכולת לקחת חלק בחיי הקהילה, להשיג הערכה עצמית וכדומה. חובת המדינה לדאוג לתנאי קיום הוגנים לאזרחים אינה בשם ההומניות או הצדקה, אלא בשם עקרון החירות.

ההבדלים ביכולות הבסיסיות להשיג הישגים עשויים לנבוע מבריאות ותזונה לקויות, מהיעדר חינוך ודירור, מהבדלים מגדריים ומתנאי פתיחה נחותים בגישה לשוק. לפי סן, מדיניות הרווחה המתחשבת במשתנים אלו היא המדיניות הראויה.

סיכום: העניים הם הפילנתרופים שלנו

בשני המפגשים האחרונים שאלנו מיהו עני. ברברה ארנרייך, עיתונאית ומבקרת חברה, החליטה ללמוד על בשרה מהו עוני וכיצד חיים העניים העובדים בארה"ב. בתופעת העניים העובדים נעסוק בהרחבה בשיעור הבא. לשם כך מצאה לה עבודה כמלצרית, זבנית, מנקה ועוד. את התנסותה תיעדה בספר **כלכלה בגרוש**, וזוהי אחת ממסקנותיה:

העניים הם הפילנתרופים העיקריים בחברה שלנו: הם מזניחים את ילדיהם כדי לדאוג לילדיהם של אחרים, הם שוכנים בבתיים לא ראויים למגורים כדי שבתיהם של אחרים יהיו מבהיקים ומושלמים, הם סובלים מחסור כדי שהאינפלציה תישאר נמוכה ומחירי המניות יעלו.

ברברה ארנרייך נותנת הגדרה משלה לשאלה "מיהו עני?", הגדרה חברתית ביקורתית, שמצביעה על כך שמצבם המבוסס והנוח של בני המעמד הבינוני והגבוה מתקיים על ידי ניצולם של אחרים. במלים אחרות - יש קשר הדוק, קשר של סיבה ותוצאה, בין עושרם של עשירים לבין עוניים של עניים. אם יש עניים בחברה, כי אז מתקיימת בה מדיניות כלכלית שיצרה את העוני; וזוהי אותה מדיניות שיצרה את העושר המופרז, המתקיים על גבם של מי שחיים במחסור.

*****

בהקדמה לספר, מאת יהודה שנהב ויוסי דהאן, נאמר:

הספר **כלכלה בגרוש** מספק חרך הצצה אל אנשי השירותים, החדרניות, נהגי המשאיות, הטבחים, פועלי הבניין, שוטפי הכלים ושאר המקצועות המשלמים שכר-מינימום[...]. ברברה ארנרייך יצאה לגלות איך נראית ה"מהפכה" של ביטול הקצבאות ושירותי הרווחה בארצות-הברית, מנקודת מבטם של אנשים עובדים אשר משתכרים פחות משישה דולר לשעה, ללא חסכונות בנק, ללא רכוש, ללא מערכת תמיכה מסודרת, ללא ביטוח בריאות או פנסיה[...]. ארנרייך מתארת כיצד משילים העובדים את זכויות האדם שלהם בכניסה למקום העבודה. כיצד בחברה האמריקאית המוגדרת כדמוקרטית הם מוותרים על הזכות לפרטיות, על חופש הביטוי ועל הזכות להתאגד[...]. תעשייה שלמה המגלגלת מיליארדים מתפרנסת מפגיעה בפרטיותם של העובדים וחודרת לגופם ולנשמתם על מנת להבטיח יעילות, שקט וציות ללא-תנאי למעסיקים.

האם **כלכלה בגרוש** מתאים למציאות הישראלית? למעשה קשה לחשוב על מדינה מערבית אחרת שבה יש פרולטריון ענק כל-כך של עניים עובדים, ונטולי זכויות בסיסיות, כפי שהוא קיים בישראל[...]. ולצד מהגרי העבודה מועסקים בשוק העבודה הישראלי באמצעות חברות כוח אדם גם למעלה ממאה אלף עובדים בעלי אזרחות ישראלית[...]. לצד כינון שוק עבודה פראי נמשכת בישראל מלאכת ריסוק מדינת הרווחה ופרימת רשת הביטחון הסוציאלי, אותה רשת שאמורה לקלוט את קרבנות המדיניות הכלכלית מלצנח לחיי חרפה, ולאפשר להם קיום מינימאלי בסיסי.

יהודה שנהב ויוסי דהאן, מתוך ההקדמה לספר

*****

נשים בעוני (לימוד קבוצתי)

הדירה הזאת על הפנים... ממש על הפנים, אבל עכשיו אני נלחמת כדי לעבור משמה כי כל הבית פיצוצים בצנרת, הכול רטיבות, ואנחנו ישנים כולם בסלון, כי כל החדרים רטיבות ועובש, אבל... אני אומרת, לפחות יש לי את הקורת גג הזאת של עמידר, למרות שאי אפשר לנשום את הריח של העובש. בגדים אני זורקת, כל הזמן מתקלקל, הארונות שלי כל הזמן פתוחים, כדי שיהיה אוויר, כמה שאני שמה את הריחניות האלה, את כל הצמחים האלה, מה שאפשר שיהיה ריח טוב בבית. אני חולת ניקיון זה משהו, זה בעיה אצלי, וזה הורג אותי כל הרטיבות הזאתי, וקשה לנשום. עכשיו אמרתי אני הולכת לעמידר, גם אם אני אצטרך להגיע לעיתונות – אני מגיעה, כי אני פוחדת על הילדים שלי, במשך הקיץ הזה הבן שלי כבר שלוש פעמים חטף דלקת ריאות.

עבדתי בכמה מקומות, פתאום הילד חלה והייתי צריכה להישאר בבית, אז זהו, עכשיו שאני מחפשת עבודה, איפה שאני הולכת, לא מוכנים לקבל אותי, "תשמעי גברת אי אפשר ככה, יש לך ילדים אל תעבדי". זה היה פוגע נורא, כל מקום שאת הולכת, כי אין לך גם את הצד השני שבעצם יעזור לך, זאת אומרת ילד חולה וזה, אולי הוא [הבעל] ייקח אותי, שהוא יישאר עם הילד, דבר כזה של יום יומיים. אני בכלל, בעצם אני הכול לבד.

מה שהייתי רוצה באמת זה למצוא עבודה קבועה, שזה יתאים לי פחות או יותר, אני לא באה בדרישות. אני רוצה שהילדים שלי לא יהיו מוזנחים מהרגע שהם מגיעים הביתה, שבזמן ההעברה למצוא מישהי שתעביר אותם מהמועדונית, זאת אומרת מהגן שלהם למועדונית, שלא יהיה מצב כזה שהילד שלי יבוא הביתה בגלל שאין מי שייקח אותו ולא ימצא אף אחד. אני מאוד פוחדת שיקרה להם משהו, אני לא מוכנה, שום דבר שיקרה להם, כי אני בעצם האבא, אני האמא, אני הכול.

(אודליה)

נמאס לי להגיד את המילה אין לי, אין לי, אין לי, אז אני אומרת להם: זה מיותר כי אתם כבר גדולים. כמו עכשיו תחפוש, אני אומרת ליפית, יפית, את גדולה. תסתדרי עם מה שיש. אני לא אלך להשקיע בתחפוש 100 שקל, 120 שקל. כי אין לי!... אם יש לי להשאיל, אז אני אשאיל, ואם לא – אז היא תסתדר עם מה שיש.

... תשמעי, לימי הולדת של חברות, הם צריכות לקנות מתנה, אני אומרת להם: אני מצטערת. לפעמים אין! אין! אל תחשבי שאני אומרת להם את זה בקלילות, אני יושבת ימים ולילות ובוכה כמו תינוקת, אני משתדלת להיות מאופקת לידם, אבל לפעמים די, אני כבר מתפרקת, והם ישר באים אלי: אמא למה את בוכה? אמא מה יש לך? מאמא... תשמעי... אני כואבת, אבל אני באמת כואבת. ואני משתדלת לא להראות להם כי אני איך אומרים, אני צריכה להיות האם ה-hero. הגיבורה. אבל אני לפעמים לא מצליחה.

(סיגל)

(מתוך הספר נשים בעוני: סיפורי חיים. מגדר, כאב, התנגדות מאת מיכל קרומר-נבו)

• מה מלמדים אותנו על העוני אנשים החיים בעוני?

[אפשר להתייחס לטקסטים שקראנו ואפשר להתייחס לאנשים שאנחנו מכירים]

"די מחסורו אשר יחסר לו" (לימוד בחברותא)

תנו רבנן: "די מחסורו אשר יחסר לו" - אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעושרו. אשר יחסר לו, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב ועבד לרוץ לפניו, פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלושה מילין. ....

אותו ההוא שבא לפני רבא, אמר לו: במה אתה סועד? אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן. אמר לו: האם אינך חושש מדוחק הציבור? אמר לו: האם משלהם אני אוכל? משל הרחמן אני אוכל. ששנינו עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אוכלם בעתו. בעתם לא נאמר, אלא בעתו. מלמד שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו.

(תלמוד בבלי כתובות סז, ע"ב)

מר עוקבא היה עני בשכנותו שהיה רגיל לשלוח לו ארבע מאות זוז כל ערב יום כיפור. יום אחד שלח אליו ביד בנו. אמר לו: לא צריך. אמר: מה ראית? ראיתי שמזלפים לו יין ישן. אמר: מפונק כל כך? כפל ושלח אליו.

(כתובות סז, ע"ב)

כמה נותנין לעני, די מחסורו אשר יחסר לו. כיצד, אם היה רעב, יאכילוהו. היה צריך לכסות, יכסוהו. אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס, ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, קונה לו סוס ועבד. וכן לכל אחד ואחד, לפי מה שצריך...

(שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנ, סעיף א)

במצוות הצדקה לעניים, אי אפשר לשער ולצמצם להם מדה ידועה, כי פעם יזדמן עני שיספיק לו דינר כסף ואני אתן לו עשרה, שאבדתי תשעה דינרים על חינום, ויש עני שצריך לו מאה דינרים ואנכי לא אדעהו ואתן לו עשרה, נמצא לא יצאתי ידי חובתי עמו, וכן יש שאי אפשר לו לאכול אלא תרנגולת פטומה ויין ישן ואני איני מכיר בו ואתן לו עדשים והוא בוש ואוכל ומת... ויש שהוא מורגל בעדשים ואני מכיר בו ואתן לו תרנגולת פטומה על חינום ללא צורך...

(הרב יוסף חיים, עוד יוסף חי, פרשת ראה)

- מה ההיגיון בהתנהגותם של הלל הזקן ושל מר עוקבא?
- האם ההלכה "די מחסורו אשר יחסר לו" מבטאת עיקרון שוויוני?